

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІКАРЯ

У статті розглянуто соціально-психологічні чинники, особливості професійної діяльності лікарів, що безпосередньо впливають на особистість лікаря. Разом із тим, психологічні особливості професійної діяльності лікарів, зокрема соціально-психологічні чинники, що впливають на її успішність та є основою професійного самоздійснення, досліджено недостатньо, що свідчить про актуальність обраної теми вивчення.

Зазначено, що професія лікаря характеризується професійними задачами з необхідністю приймати відповідальні рішення, супроводжується численними емоційними та інформаційними перевантаженнями, високою інтенсивністю міжособистісної взаємодії з пацієнтами та їх близькими і рідними. Тому виникає необхідність у вивченні психологічних механізмів ефективних стратегій комунікації з пацієнтами та формуванні стресостійкості лікаря у професійній діяльності і подоланні важких ситуацій.

Відзначено фактори, що впливають на формування образу лікаря у пацієнтів, серед яких: історико-культурні стереотипи, досвід попередньої взаємодії пацієнта з лікарем (очікування, тривожність пацієнтів); в Я-образі лікаря знаходять відображення як історичні сенси медицини, так і сучасні особливості лікарської професії. Сучасні фактори життєдіяльності суспільства потребують нового наукового вивчення і аналізу психологічних особливостей професійної діяльності лікаря, а також наукового бачення моделей поведінки пацієнтів.

Розглянуто основні соціально-психологічні чинники, які впливають на емоційну сферу лікаря, до яких відносяться: емоційний чинник, особистісний чинник і чинник середовища.

На основі аналізу психологічної наукової літератури, теоретично доведено, що проблема вивчення психологічних особливостей професійної діяльності лікарів має практичне значення у контексті використання отриманих наукових знань як системних поглядів на діяльність особистості, та і як концептуальне бачення проблеми профілактики емоційного вигорання лікарів, збереження їх психічного і фізичного здоров'я.

Ключові слова: соціально-психологічні чинники, особистість лікаря, професійна діяльність лікаря.

Постановка проблеми. Професійна діяльність особистості у організаційній психології розглядається через аналіз протиріч між:

- реальним та ідеальним «Я-образом» у професійній діяльності,
- уявленнями власних ціннісних орієнтацій та цінностями й значущістю професійної діяльності в нових соціально-економічних умовах;
- професійною самооцінкою, мотивацією та професійним самоздійсненням;
- рівнем професійних досягнень і затраченими зусиллями при виконанні поставлених задач;
- реалізацією професійних компетенцій і акмепрофесіоналізацією.

На думку Н. В. Самоукіної, особистість на всіх етапах розвитку як професіонал діє в умовах двох груп чинників: об'єктивних та суб'єктивних [6].

Об'єктивні чинники – це вимоги, норми і обмеження, що висуваються з боку професії до її праці і наявності у неї певних властивостей та особливостей (професійних знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей). Суб'єктивні чинники – це наявні в особистості задатки і здібності, індивідуально-психологічні властивості і особливості, її мотивація і рівень домагань, а також самооцінка [6].

На думку фахівців з психосемантики [5, 7, 9] на особистість як суб'єкта власного життя та діяльності постійно здійснюються як безпосередні, так і опосередковані впливи.

1) Фактори безпосереднього впливу:

- характеристики фізичного середовища (геокліматичні);
- характеристики діяльнісного та побутового середовища (умови життя, умови професійної діяльності, дозвілля, тип господарства, рівень доходу тощо);
- характеристики інформаційного середовища (джерела інформації, їх доступність, достовірність, значущість тощо);
- індивідуально-фізіологічні характеристики (спадковість, екологічні умови, харчування, профзахворювання, хвороби, задоволення базальних потреб тощо).

2) Фактори опосередкованого впливу:

- культурно-історичні чинники (історичний період, мова, релігія, культура, освіта і досвід, специфіка конкретної політичної та економічної ситуації тощо);
- соціально-психологічні (групи спілкування, впливу, специфіка внутрішньогрупових відносин, професійних, сімейних і особистих стосунків, домінування, етика тощо);
- індивідуально-психологічні (структура і спрямованість особистості, будова мотиваційної сфери, інтереси, установки, здібності, вольові якості, темперамент, характер тощо) [7].

Проблемою наукового вивчення стали різні соціально-психологічні чинники та несприятливі фактори робочого середовища і самого трудового процесу, яким піддаються медичні працівники за родом своєї діяльності, до яких належать: шкідливі хімічні речовини та біологічні агенти, іонізуючі випромінювання, шум, вібрація, канцерогени, висока нервово-психічна напруга, вимушене положення тіла під час роботи, перенапруження аналізаторів тощо.

Мета статті: проаналізувати основні соціально-психологічні чинники професійної діяльності лікарів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

3. Зеєр відзначає, що професійна діяльність лікаря суттєво відрізняється від інших професій, а тому і відповідно, від діяльності інших спеціалістів. Ця особливість полягає у тому, що лікар має справу не лише з пацієнтами, які профілактично перевіряють власне здоров'я, а найчастіше – здійснюють лікування людини, яка обтяжена хворобою. Особливості поведінки такого

пацієнта обумовлюються не лише порушеннями певних біологічних систем організму, але й мають соціальний життєвий досвід, статус, ціннісні орієнтації, загальний культурний розвиток та ін... – все це впливає на комунікативний процес між пацієнтом і лікарем.

На значенні психологічного аспекту діяльності лікаря акцентується увага в багатьох працях сучасних дослідників, зокрема М. Араєва, І. Вітенка, В. Волкова, Ф. Крегера, Н. Манухіної, Є. Соколової та ін..

Так як за професійною специфікою, медичні працівники постійно піддаються дії різних чинників, доцільно теоретично дослідити ті, що мають безпосередній вплив на психічний стан медичного працівника [3, 4].

Емоційно-особистісний чинник: високий рівень психоемоційного напруження, фізичне навантаження, перевтома, напруженість трудового процесу (графік роботи) тощо.

Соціально-психологічний чинник: роль та статус у суспільстві вважається (престижність професії); психологічні особливості спілкування лікаря і пацієнта.

Соціальний (професійна спільнота) чинник: психологічний клімат у колективі, робота команди (взаємин між колегами, взаємодопомога), впровадження прогресивних методами лікування, можливість користуватися новими технологіями та ін.

Розглядаючи соціально-психологічні чинники професійної діяльності лікаря, необхідно представляти їх у трьох групах:

1. суб'єктно-суб'єктивні:

а) особистісна сфера:

- особистісні якості: етичні (загальний культурний рівень, чесність, відповідальність, доброзичливість, емпатійність, надійність, принциповість /поміркованість, уміння тримати слово та ін.), вольові (впевненість, рішучість, витримка, стриманість, врівноваженість, ініціативність, самостійність, самоорганізація, цілеспрямованість та ін.), комунікативні (ввічливість, комунікабельність, готовність допомогти, тактовність, спостережливість) та ін.;

- професійні якості: удосконалення професійної інформаційної компетентності та професійних навичок, задоволеність професійними результатами; постановка професійних цілей;

б) сфера взаємодії «лікар – лікар/колега»: визнання досягнень фахівця професійним співвариством; використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями

в) сфера взаємодії «лікар-пацієнт»: комунікативні моделі взаємодії лікаря і пацієнта; психологічна роль лікаря та готовність пацієнта у лікувальному процесі (лікувально-психологічний комплаєнс).

2) суб'єктно-об'єктивні: психологічний клімат у колективі, родині, сім'ї; суспільна оцінка професійної діяльності; стиль керівництва; техніко-технологічні умови професійної діяльності; несприятливий вплив найближчого соціального оточення; низька суспільна оцінка діяльності.

3) об'єктивні: соціально-економічні умови життя, виробниче середовище.

Об'єктивні чинники пов'язані з умовами праці, відсутністю або недостатністю необхідного медичного обладнання, вкрай низькою заробітною платою, низьким соціальним статусом тощо.

Специфіка професійної діяльності лікарів відзначається, на жаль, низкою негативних чинників. Так, [10] до їх числа необхідно віднести:

- *високе нервово-емоційне, психічне та розумове напруження*, пов'язане з почуттями співпереживання, відповідальності за здоров'я та життя хворого;

- *контакт з інфекційними агентами*, небезпека зараження або травматизації під час проведення маніпуляцій, обстежень, оперативних втручань, перебування в середовищі, де мешкають носії та переносники захворювань;

- *несприятливе за своїми хімічними та фізичними властивостями навколишнє середовище безпосередньо на робочому місці* (дискомфортний мікроклімат, атмосферний тиск, який часто змінюється, забруднення повітря та предметів лікарськими, анестезувальними, дезінфекційними та іншими хімічними речовинами, вплив іонізуючих випромінювань, електромагнітних полів радіочастот, квантових (лазерного тощо) випромінювань, ультразвуку, шуму, вібрації та інших несприятливих фізичних чинників);

- *вимушене положення тіла, виражене зорове напруження, фізичні навантаження* під час виконання більшості маніпуляцій та оперативних втручань, відсутність достатніх умов для короткочасного відпочинку протягом періоду виробничої зміни;

- *порушення оптимальної з фізіологічної точки зору структури режиму дня*, що пов'язані з працею у позаробочий та нічний час, із станом емоційного напруження, яке утруднює повне відключення від професійних справ після завершення робочого дня [10].

Таким чином, соціально-психологічні чинники, які безпосередньо впливають на психічний стан лікарів (особистісні, соціально-психологічні та чинники соціального середовища) також передбачають наявність низки несприятливих чинників.

Перспективами подальших наукових розвідок стануть психологічні детермінанти професійної діяльності лікаря.

Висновки. Професія лікаря характеризується професійними задачами з необхідністю приймати відповідальні рішення, супроводжується численними емоційними та інформаційними перевантаженнями, високою інтенсивністю міжособистісної взаємодії з пацієнтами та їх родичами. Тому виникає необхідність у вивченні психологічних механізмів ефективних стратегій комунікації з пацієнтами та формуванні стресостійкості лікаря у професійній діяльності.

Список літератури:

1. Бузина Т.С., Бузин В.Н. (2018). Социально-психологические аспекты лечебного процесса. Профилактическая медицина. 21(4):20-24. Режим доступа <https://doi.org/10.17116/profmed201821420>
2. Водопьянова Н. Е (2008). Синдром выгорания: диагностика и профилактика : Санкт-Петербург.
3. Колоскова О. К., Поліщук М. І., Воротняк Т. М. (2012). Особливості розвитку та проявів синдрому емоційного вигорання в лікарів-педіатрів. Буковинський державний медичний університет. Здоровье ребенка. 19–22 с.
4. Огнерубов Н. А., Огнерубова М. А. (2015). Синдром эмоционального выгорания у врачей-терапевтов. Вестник Тамбовского университета. Серия «Естественные и технические науки». Тамбов, Т. 20. Вып. 2. 307–318 с.
5. Петренко В. Ф. (2005). Основы психосемантики. СПб. : Питер. (Серия “Мастера психологии”). 480 с
6. Самоукина Н. В. (1999). Психология и педагогика профессиональной деятельности. М.: ЕКМОС. 135 с.
7. Серкин В. П. (2008). Методы психологии субъективной семантики и психосемантики : [учеб. пособие для ВУЗов]. М. : ПЧЕЛА. 164-165 с.
8. Хавкина И.В. (2016). Психологические факторы и условия профессиональной деятельности врача [Тезисы]. Bulletin of Medical Internet Conferences. Vol. 6. – Issue 5
9. Шмелев А. Г. (1983). Введение в экспериментальную психосемантику: теоретико-методологические основания и психодиагностические возможности. М. : МГУ. 158 с.
10. Особливості праці лікарів різних спеціальностей. Режим доступу: emergency.vnmu.edu.ua > uploads > 2019/02 > tema-8..

References:

1. Buzyna T.S., Buzyn V.N. (2018). Sotsyalno-psykholohycheskye aspekty lechebnoho protsessa. Profylaktycheskaia medytsyna. 21(4):20-24. Rezhym dostupa <https://doi.org/10.17116/profmed201821420>. [in Russian].
2. Vodopyanova N.E. (2008). Burnout syndrome: diagnostics and prevention: St. Petersburg [in Russian].
3. Koloskova O. K., Polishchuk M. I., Vorotniak T. M. (2012). Osoblyvosti rozvytku ta proiaviv syndromu emotsiinoho vyhorannia v likariv-pediatriv. Bukovynskiy derzhavnyi medychnyi universytet. Zdorove rebenka. 19–22 p [in Ukrainian].
4. Ohnerubov N.A., Ohnerubova M.A. (2015). Syndrom emotsionalnogo vyhorannia u vrachei-terapevtov. Vestnyk Tambovskoho unyversyteta. Seryia «Estestvennyye u tekhnicheskoye nauky». Tambov, T. 20. Вып. 2. 307–318 p. [in Russian].
5. Petrenko V. F. (2005). Osnovy psykhosemantyky. SPb. : Pyter. (Seryia “Masterya psykholohyy”). 480 p [in Russian].
6. Samoukina N. V. (1999). Psykholohyia y pedahohyka professyonalnoi deiatel'nosti. M.: EKMOS. 135 p [in Russian].
7. Serkyn V. P. (2008). Metody psykholohyy sub'yektyvnoi semantyky y psykhosemantyky : [ucheb. posobyie dlia VUZov]. M. : PChELA. 164-165 p [in Russian].
8. Khavkina Y. V. (2016). Psykholohycheskye faktory y uslovyia professyonalnoi deiatel'nosti vracha [Tezysy]. Bulletin of Medical Internet Conferences. Vol. 6. – Issue 5 [in Russian].
9. Shmelev A. H. (1983). Vvedeniye v eksperymental'nuyu psykhosemantyku: teoretiko-metodolohycheskye osnovaniya y psykhdoyahnostycheskye vozmozhnosity [in Russian].
10. Osoblyvosti pratsi likariv ryznykh spetsialnostei. Rezhym dostupu emergency.vnmu.edu.ua > uploads > 2019/02 > tema-8. [in Ukrainian].